

חייו, כדין 'הבא להרגך' – השכם להורגו' (הנצי"ב ז"ל. וכן משמעות הפסוק 'עצתם עלי למות אל תכפר על עונם... יהיו מוכשלים לפניך'. וע' בצדקת הצדיק (עא) שרשע הרע לבריות, מותר לבקש רעתו, מדה כנגד מדה, כמו שמצינו בלישע ודוד המע"ה).
עוד על ענין 'הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים' – ע' ליקוטי מוהר"ן (תנינא, טו); מכתב מאליהו ח"א עמ' 141.

*

'אמר ר' יוסי בר בון: לא היה רבי מאיר אומר אלא בצבוע וזכר, שיש לו שעה שהוא קשה כאר"י (ירושלמי סוף פרקין, מובא ברשב"א).

'...ודוב ונמר וברדלס, צריך לומר דאורחיה בטריפה כזאב, דדוקא ארי שהוא מלך ולא ישוב מפני כל, אין ממתין לה עד שתמות, אבל זאב ושאר חיות, מפני מורך לבכם אינם אוכלים בעוד טרפם חי ומנענע' (לשון הרא"ש).

'צבוע לאחר ז' שנים...' – 'ומי שראה וידע גידול תולעת המשי והשתנותו מזמן לזמן, לא יפלא בעיניו' (הגהות ריעב"ץ. וע' אנצ. הלכתית-רפואית – 'השתנות הטבעים' הע' 135; 207).

דף יז

'כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים זוכה לנחלת שני שבטים... זוכה לכילה כיוסף דכתיב בן פורת יוסף... וזוכה לנחלת יששכר...'. המהרש"א פרש 'כילת יוסף' – צאצאים מרובים שזכה בהם יוסף [כילה מרמזו למיטה, וזהו שדרשו מבן פורת לשון 'אפריין', 'פוריא' – מלשון פריה ורביה כמשאז"ל]. וגם נקראו הבנים 'נחלה' – הנה נחלת ה' בנים. ונחלת יששכר – שזכה לנכסים מרובים כדי שיוכל לעסוק בתורה בהרחבה ובישוב הדעת. ולכן העוסק בתורה כיששכר חמור גרם, ובגמילות חסדים כיוסף שזן וכלכל והשביר בר – זוכה לשתי נחלות אלו.

ובספר תורת חיים: לכך תלה הכתוב שכתו ביוסף ויששכר דוקא, כי יוסף היה גדול בגמילות חסדים, שעשה חסד עם כל בית ישראל בכלכולם, ועוד שגמל חסד עם אחיו שגמלו עמו רעה. ובני יששכר היו גדולים בתורה ולמדוה לכל ישראל, ככתוב (בדברי הימים-א יב, לג) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל. ועוד, שעסקו בתורה מתוך הדוחק, שהרי היו נצרכים לפרנסת בני זבולון. ונקט 'כילה כיוסף' ולא 'נחלה' כביששכר – כי יוסף עשה חסד לישראל בעצמו, לכך זוכה לכילה כיוסף עצמו, ואילו ביששכר מצינו שהיו בניו גדולים בתורה, לכך אמר זוכה לנחלת יודעי בינה, כלומר לנחלת בניו, כי השבטים עצמם לא נטלו נחלה.

ובספר שם משמואל (וישלה, תרע"ד) פרש בדרך זו:
כמו שיש 'שור' ו'חמור' דקליפה – עשו וישמעאל, כמובא בספרים, כן לעומתם יש 'שור' ו'חמור' בקדושה; שור בקליפה היינו גסות הרוח וכוונתו להזיק, ושור בקדושה – הגבהת הלב בדרכי הש"י; ורב תבואות בכח שור; רמה קרני בה' – עבודת הש"י בכה גדול ובהתלהבות יתרה, ובוה מושך כל מיני השפעות וחיות, ובוה נמשך גמילות חסדים בפועל.
זו היא מידתו של יוסף – בכור שורו הדר לו, שהיה תמיד בחדוה ובחיות, מוגבה לבו בדרכי השם, על אף כל התלאות והנסיונות שעברו עליו. וזו היתה מידתו – שומר הברית – שנקרא 'חי'. והיתה כל עבודתו בחיות והתלהבות ובנהירו דאנפין, על כן נמשך ממנו שהיה זן ומפרנס לכל. והוא כנגד שור דקליפה – עשו (ע' ב"ר צט' זה בעל קרנים וזה בעל קרנים).

חמור דקדושה הוא לעומת חמור דקליפה – מילוי התאוה והחומר. והוא, אוהב תורה, ויט שכמו לסבול עול תורה. ולעומת התאוה הרעות שמוסיף והולך, כענין 'משביעו' – רעב', לעומתו בקדושה אוהב תורה לא ישבע טעמי תורה. אך לא בגיאות ח"ו אלא כנבע כחמור ומקבל עליו עול תורה כחמור למשא. וזוהי מידתו של יששכר.

ועל כן העוסק בתורה ובגמילות חסדים זוכה לנחלת שני השבטים הללו, ומשליכין ממנו את שני מיני היצר הרע שכנגדם [כדרשת ר' בנאה המקבילה לדרשה שלפנינו – ע"ז ה: וברש"י], שהתורה שאדם דבק

בה מוציאתו מהיות דבק בתאוות (כדברי הרמב"ם בסוף הל' איטורי ביהא). וכן גמילות חסדים היא הפך עבודה זרה וכעס ושפיכות דמים, כי גמילות חסדים נמשכת מפתת ביטולו להש"י, שהרי הכל בריותיו, כמוהו כמוהם, ללא קנאה שנאה ואנוכיות (וע"ע מהר"ץ חיות; דובר צדק עמ' 57 ואילך).
ע"ע במובא ביוסף דעת ע"ז ה:

*

ענין ממון המזיק

'והנה בזאת הסדרה (משפטים) מלמד אותנו הש"י איך צריך האדם לנקות ולברר את עצמו, עד שמידת טובו תימשך ותתפשט על כל קניניו, ויהיה נמצא גם בהם מדות טובות, שלא יזיקו לשום אדם.

ועל כן בשקנינו של אדם מזיק – צריך לשלם, כי ההיזק נצמח יען כי אין נפשו מזוככת כל כך, ולכן יוכלו קניניו להזיק או לגזול את חברו, כי באם לב האדם מזוכך – אין קניניו יכולים להזיק לחברו, כמו שנמצא בעיזא דר' חנינא בן דוסא דאייתי דובא בקרניה (ע' תענית כה).

וזה דאיתא בגמרא (ברכות טז): עבדים ושפחות אין קורין אותן 'אבא פלוני' 'אמא פלונית'. של בית רבן גמליאל היו קורין אותן – משום דחשיבי. היינו, שמכח קדושת רבן גמליאל נתפשט גם על קניניו והיו גם כן טובים' (מי השלוח לרה"ק מאיזביצא, משפטים).

'וביתר ביאור, דבפרשת קריאת-שמע אנו אומרים בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאורך. ומלת 'בכל' מפרש הפרי-צדיק שצריך האדם להכניס אהבת ה' בלבבו 'אין דיין גאנצין הארצין', וכמו כן 'בכל נפשך ובכל מאורך' – שצריך להכניס האהבת-ה' שלו ב'מאד' שלו, שיתפשט אף ל'מאד'.
ודבר זה באמת תלוי בקדושת האדם, שכפי מה שהאדם מכניס אהבת ה' בלבו אף בנימים הדקים שבלב, כן נתפשט האהבה אף בקניניו ובמאדו.

והנה 'בכל מאורך' יש לו גם כן פירוש אחר, שצריך לאהוב את ה' מאד. והאמת ניתן להאמר כי ה'בכל מאורך' כפשוטו תלוי ב'מאד' שבלבבו; אם אהבת ה' מתפשט בכל חדרי לבבו בבחינת 'מאד', אז נתפשט האהבה אף למאודו וקניניו. וזה תלוי בזה, שכפי המאד של האדם כן הוא 'מאודו'-ממונו' (אור גדליהו משפטים ה).

עוד בענין קניניו של אדם, השייכים אליו מבחינה מהותית ומושפעים ממנו – ע' בספרי ר' צדוק הכהן: צדקת הצדיק קצו רמט; דברי סופרים ג; ישראל קדושים עמ' 34 ועוד. (וראה עוד בהרחבה בספר שעורי דעת ובמובא ביוסף דעת סוטה יג).

שם מבואר שכן הדבר גם כלפי החפצים הדוממים. אמנם מלשונו נראה שהשפעתו של האדם גדולה יותר על בעלי החיים, שהרי הם קרובים אליו יותר במדרגות דצח"מ. ובה יש ליתן טעם פנימי לחומרת 'שכן יש בהם רוח חיים' – שראוי יותר לחייב את האדם על נזק בעלי החיים השייכים לו מאשר על נזק שבא מחפציו הדוממים, מהטעם הנזכר.

ע"ע בפתיחה למסכת.

פרק שני – 'כיצד הרגל'

'התרגולין מועדין להלך כדרךך ולשבר'. עד עתה לא שמענו אלא בבהמה, שבה דיבר הכתוב, ושלא את בעירה... ומשמיענו התנא שהוא הדין בשאר בעלי חיים (ע' תוס' בע"ב ד"ה סד"א וד"ה קמ"ל).

**(ע"ב) 'סלקא דעתך אמינא ושלא את בעירה כתיב, בהמה אין חיה לא, קמ"ל דחיה בכלל בהמה'.
לפרוש התוספות, ישנו לימוד מיוחד על חיה ועוף, שגם הם בכלל פרשת נזיקין.**

[יש מקשים ממה שאמרו (לעיל 1) שלדעת רב, אבנו סכינא ומשאו שהניחן בראש גגו והזיקו – משורו למדנו לחייב. והלא לדברי התוס' צריכים אנו ללימוד על שאר בעלי חיים 'שור' 'שור' משבת (ע' להלן נד:), ואם כן כיצד למדים לחייב באבן וכד' מדין 'שור'? יש שהסבירו שגם לרב הוי בור, אלא שלא פטרה תורה בור מכלים רק בשהפקירו – ע' חדושי הגרנ"ט קיב; מנחת שלמה פט,א].

ויש שפרשו (ברעת רש"י) שלא עלה על הדעת לפטור חיה אלא הייתי אומר שהחיה איננה בכלל הכתוב והרי היא תולדה, קמ"ל שנכללו בפשט הכתוב. ונפקא-מינה, שאילו לא נכללו בכתוב היה מקום לחייב עליהם ברשות הרבים (ע' שיטה מקובצת. ובהסבר הבית-הלוי ח"ג מט).

'לעולם כגופו דמי, וחצי נזק צרורות הלכתא גמירי לה' – ולמה לא אמרו להפך, לעולם לאו כגופו דמי והלכתא גמירי לחייבו חצי נזק? – שאם כן היה גדרו של תשלום זה קנס ולא ממון, והרי ידוע לנו שחצי נזק צרורות – ממונא הוא (ר"ש בשטמ"ק).

והרא"ש (בס' ב) כתב שפשוט לגמרא שההלכה באה להקל ולא להחמיר, והביא דוגמאות מההלכה שהיא באה להקל. על באור דבריו (והרי לכאורה מצינו הלכות רבות להחמיר) ע' בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"א ריו. וע' בהגהות מהרש"ם.

– כבר עמדו האחרונים על מה שכתב הרמב"ם (הקדמה לפרוש המשנה; הל' ממרים פ"א; סהמ"צ שורש ב) שלא תימצא מחלוקת בהלכה למשה מסיני. והלא כאן לדעת סומכוס משלם נזק שלם.

יש מי שכתב שדברי הרמב"ם אמורים רק כאשר החכם שקבל ואמר את הדין, אמר בפירוש שהוא הלכה למשה מסיני, שלא יתכן שחבריו יחלקו עליו, אבל אם אמר בסתם, אע"פ שהגמרא פרשה שזו הלמ"מ, יתכן שיחלקו על כך (ע' שו"ת חות יאיר קצב. וע"ע אנצ. תלמודית 'הלכה למשה מסיני' בציון 72).

ויש שכתבו שעצם ההלכה מוסכמת היא שהצרורות בכלל הניזקין, אלא שנחלקו בפרטי הדין, כמה משלם (עפ"י מהר"ץ חיות כאן ובתורת הנביאים מאמר תושבע"פ. וע"ע בשו"ת חו"י שם. ולפי"ו ההלכה באה לחייב, ובלעדיה סלקא דעתך לפטור, ואין הדבר מוסכם. גם צריך לפרש לפי"ו מה שאמרו להלן יט. דלא גמיר סומכוס הלכה כלל, כלומר הלכה חצי נזק, אבל עיקר ההלכה גמיר.

והחזון-איש כתב באגרת (ח"ג מ): 'והרבה מחלוקת מצינו בגמ' בהלכה מפני שכחת התורה, ומה שאמר הר"מ שאין בהלכה מחלוקת היינו בהלכה ידועה'. וכן מבואר בספרו הל' נדה פ, כא. וכן מצינו מחלוקת האם מזווה צריכה שרטוט, ולדעת המצריך – מהלמ"מ הוא כמו שאמרו במנחות לב: וצ"ע בבאור הלכה תרלד, א ד"ה פסולה. וע"ע בענין זה ביוסף דעת קדושין לח: מכות יא. מנחות עו: עוד בענין זה בכללות: תפארת ישראל ספ"ו דמנחות; בית שערים או"ח ז; באור הלכה תרלד, א ד"ה פסולה; מהר"ץ חיות חולין עב. 'שעורים לזכר א"מ ז"ל' עמ' רל).

[יש לציין שכפי הנראה (עד כמה שיד כהה מגעת בחיפוש) לא מוזכר באופן מפורש בשני התלמודים, בתוספתא ובמדרשים, וכן בספרי הרמב"ם, לשון 'הלכה למשה מסיני' על צרורות. ולא זו בלבד אלא הרמב"ם כשמונה בהקדמה לפרוש המשנה את רשימת ההלכות שנאמרו למשה מסיני, לא מנה חצי נזק צרורות. הביטוי שהוזכר בגמרא הוא 'הלכתא גמירי לה' – ואפשר אולי שכל דברי הרמב"ם אמורים רק כשנאמר במפורש 'הלכה למשה מסיני'. יתר על כן, לשון זו פעמים שאין משמעותה הל"מ אלא קבלה מרבתיים כמוש"כ בתוס' יום-טוב סוטה ב, ב. וכיו"ב צדדו המפרשים בשיטת הרמב"ם לגבי לשון 'גמירי' (ע' חו"י שם וחדושי הנצי"ב (יומא לא) לענין חמש טבילות ועשרה קדושין דכה"ג ביוהכ"פ). ואפשר שכך שיטת הרמב"ם גבי חצי נזק צרורות. וכן הביטוי 'הלכה' (להלן יט.), פעמים שאינו הלכה למשה מסיני – ע' רש"י כריתות טו: ותוס' יבמות עז: וצ"ע].

'בעי רבא דרסה על כלי ולא שברתו ונתגלגל למקום אחר ונשבר מהו, בתר מעיקרא אזלינא וגופיה הוא, או דלמא בתר תבר מנא אזלינא... זרק כלי מראש הגג ובא אחר ושברו במקל...'. יש לשאול:

גם אם לא אזלינן בתר מעיקרא יש לפטור את השובר מטעם אחר, שהרי הכלי כבר אבוד מבעליו ומכל אדם, וממילא פקעה בעלותו ממנו (כמו שאמרו בבבא מציעא כד ב'ו'טו של ים)?

ויש לומר שמדובר שהיה ניתן להציל את הכלי, ואעפ"כ כיון שכבר נזרק ועומד להשבר, אפשר שהוא נידון ככלי שבור. ובוה מדויק לשון הרמב"ם שהוסיף נימוק על כך שהשובר פטור 'ואין זה כגורם' – שבא לומר שאינו חייב על כך שבשברתו גרם מניעת הצלתו (עפ"י הגר"ח).

יש מי שכתב שכאן שונה שאינו מתייחס מפני שיש לו הנאה ותועלת בכך שהחפץ עדיין ברשותו, לענין זה עצמו שזה שישברנו עתה – ישלם לו טבין ותקילין (ע' הר צבי). וצ"ב הלא בסתמא אינו מעלה על דעתו הדבר. ועוד, גם בו'טו של ים נאמר כן.

ושמא י"ל הואיל והזורק לא נתחייב בפועל אלא לאחר שנשבר ממש, ואם ימכרנו לאחר כשהוא באויר, נראה שאין למוכר זכות תביעה כלפי הזורק, א"כ אף שהחפץ אבוד ממנו מ"מ יש לו ענין בו שהרי אם יתייחס ממנו ייפטר הזורק כי בשעת השבירה החפץ הפקר, נמצא שחפץ בהחזקת החפץ ברשותו כדי לחייב את הזורק. ולא דמי ל'וטו של ים' שארע הדבר משמים או ע"י גייס שאין לו יכולת תביעה, אבל כל שחברו עשה כן ויכול לתובעו, לא הפקירה תורה הדבר ממנו, אלא עדיין שלו הוא לענין תביעת הממון. ולפי"ו אם יפול החפץ מהגג מעצמו אכן הרי הפקר. וע' שה"ג.

ועדיין יש מקום עיון: הרי בשעה שהחפץ באויר אין לו דמים, כי מי יקנהו במצב זה, ואם כן מה הצד לחייב את השובר והרי שבר כלי שאין לו כל ערך? ואכן שיטת הרמב"ן (במלחמות ה' להלן כו): שהשובר ודאי פטור, והדין בגמרא אינו אלא אם הזורק חייב אם לאו; האם מעשה זריקתו כבר חייבו, הגם שבפועל נשבר ע"י אחר, או יש ללכת אחר השבירה בפועל.

וצריך לומר ששיטת רש"י ושאר הראשונים שחייבים על הזק חפץ גם אם אינו ראוי למכירה בפועל, כי המזיק חפץ אינו חיובו בא על הפחתת שוויו אלא על עצם הנזק בגוף החפץ. וזה דלא כדברי הנתיבות-המשפט (קמח). ודבריו נכונים בשיטת הרמב"ן שהשובר פטור מפני שאין לו דמים הגם שהזיק דבר של חברו בידיים (עפ"י חידושי הגר"ט ב"ק קכו-ז).

ולשיטת הרמב"ן יש מקום לומר שרבה שמחייב את הזורק משום דבתר מעיקרא אזלינן, הא אם בתר תבר מנא אזלינן – פטור, כי הולך הוא לשיטתו (להלן צח). שהגרמי פטור, אבל לדעת הדין דינא דגרמי, יש לחייבו על הפחת שהפחית את שוויו של החפץ בזריקתו. ובזה מיושבים פסקי הרמב"ם (הגר"ט שם).

כתבו בתוספות שאם זרק אבן או חץ על הכלי, וקדם אחר ושברו – פשוט שהשני חייב, ולא שייך לומר 'מנא תבירא תבר' בכגון זה. והוסיפו שאם נאמר גם כאן 'מנא תבירא תבר' הרי לא משכחת צרורות חצי נזק, כי תמיד נידון החפץ כשבור, מיד עם התזת הצרור. 'וסברא פשוטה היא לחלק בין זורק אבן לזורק כלי עצמו'. וכך היא שיטת הרשב"א.

בקצות החושן (שצ"א) הוכיח מדברי הרא"ש להלן שלא כדבריהם. הרא"ש דן על בהמה שהתזוה צרורות ברגלה ברשות הרבים, וניתוה לרשות הניזק והזיקו שם, וכתב שאמנם אמרנו 'בתר מעיקרא אזלינן', אבל לענין חילוק רשויות נידון הדבר כהזק ברשות הניזק, שמ"מ קוראים אנו בזה ובער בשדה אחר. וכתב ה'קצות' שלדברי התוס' אין מקום מעיקרא לדון ולהשוות ל'בתר מעיקרא', שהרי הנידון הזה הוא כ'זרק חץ' ולא כ'זרק כלי' – ומוכח מהרא"ש שאינו סובר לחלק בין זריקת הכלי לזריקת אבן על הכלי (וכ"כ מהר"ל להוכיח מהרא"ש, אלא ששיטתו שם כהתוספות, בניגוד לדעת ה'קצות' שנקט לעיקר כדעה השניה, והוכיח כן מכמה ראשונים. וע"ע בהר צבי בבאור הוכחת הקצות מהרא"ש).

ובספרי האחרונים כתבו לדחות הוכחה זו בדרכים שונות; יש שחילקו בין אם דנים על הכלי בעצמו האם נחשב כשבור אם לאו [לענין חיוב של אדם אחר ששברו עתה], ובין הנידון על מקום הנזק שדן הרא"ש, שבשאלה זו אכן יש מקום להשוות 'זרק כלי' ל'זרק חץ' (נחלת דוד. וכן דחה בחידושי הגר"ט קכו, בסגנון שונה). בדרך אחרת: כשהנזק בא לידי גמר מפעולה זו, הולכים בתר מעיקרא אף בזריקת חץ, וכל דברי התוספות נאמרו רק כשבר אחר ושברו, שאז אין הנזק מתייחס אחר הראשון (אחיעזר ח"א יט, ו; זכרון יהונתן חו"מ ב. וע' נמו"י שהביא כדברי התוס' בשם הרא"ש. וזה מסייע לחילוק האחרונים).

ואת ראית התוס' – שאם בזרק חץ אומרים 'בתר מעיקרא', לא משכחת לה צרורות – דחה בקצוה"ח שאף שנחשב הכלי כשבור, מכל מקום לא נעשתה השבירה אלא על ידי כחו (וע' בחדושי הגר"ט). עוד כתב הקצות שאין לחלק בין בא אחר ושברו בידיים, ובין אם שבר ע"י חץ, בכחו (וע' בחדושי ר' מאיר שמחה מדווינסק).

כיוצא בזה נשאלת השאלה: מה הדין בשדרסה הבהמה על כלי ברשות הרבים, ונתגלגל לרשות היחיד ונשבר שם – האם נידון כמי שהזיקה ברשות הרבים (אם 'בתר מעיקרא אזלינן'), או אולי כמי שלקחה מרשות הרבים דבר והזיקתו ברשות היחיד. על צדדים שונים בשאלה זו, ע' מלא הרועים; חזון איש יא, טז; הר צבי; אילת השחר. וע"ע: רש"ש; קהלות יעקב כא, ו; שו"ת אור לציון ח"א חו"מ יא, ה.

דף יח

'דקאזיל מיניה מיניה'. אפשר שבא להשמיענו שאף על פי שגם ללא דחיפתו היה נשבר כתוצאה מפסיקת החבל, נמצא שלא הוסיף הזק בדחיפתו, אעפ"כ בפועל נעשה הנזק בגופו ולא בכחו. (וע' בחדושי ההפלאה ובתורת חיים).

'סבר כסומכוס דאמר צרורות נזק שלם משלם, וסבר לה כרבי יהודה דאמר צד תמות במקומה עומדת... אימור דשמעת ליה לרבי יהודה, בתם ונעשה מועד, במועד מתחילתו מי שמעת ליה'. יש להבין כיצד עלה על הדעת לומר 'צד תמות' בצרורות אליבא דסומכוס שמשלם נזק שלם מתחילתו. יש לבאר שענין משותף יש לצרורות ולקרן; בשניהם אין בעל השור אחראי לגמרי לתשלום הנזק, כי